

Jeleníts István

CONRADI NORBERT: SIC EST, CONSCRIPSI VERSUS...

„Sic est, conscripsi versus, non carmina. Nam quis
 Certet Pindaricis Carminibus vetulus?
 Ille volat, cytharaque, lyraque per aethera fertur
 Vix mihi arundineo vox sonat e calamo.
 Cana mihi non est mens, verum est canities, spes
 Proxima jam tumuli. Musa cupit virides
 Lauros, imberbes vultus, abdomen opimum,
 Exsuccos vultus, canitiemque fugit.
 Est tamen in canis vigor et fors Musa capillis
 Sed matura, gravis, limpida (et) amica Diis.
 Musa superba tace, tumuloque superba quiesce
 Non cantanda Diis carmina, sed populo.
 Hi quod non capiunt laudant, hi Thura dedere
 Delphis, Loxilogum qui timuere Deum.
 Quod mea se dicat nunc carmina velle, quid inde
 Accipiet lucri mens Tua? Nempe voles
 Judicium tentare meum laudemque Poetae.
 Non vivis scribo. Tutius illa jacent
 In loculos congesta, leget fortasse superstes
 Famae, et Norberti liber ab invidia.”¹

Conradi Norbert, XVIII. századbeli piarista nevét az irodalomtörténet főként Janus-kiadásá miatt tartja számon. Verseket is írt, latin (és néhányat német) nyelven, költeményeit egyéb kéziratok hagyatékával együtt a Piarista Központi Levéltár őrzi. A Manuscripta Patris Norberti Conradi (Et quidem: Poemata lingua Latina et Germanica — Orationes — Dissertationes — Epistolae — Repraesentationes) főlíratú kéziratköteggben a szerző saját kézíratain kívül egy nyomdakész versgyűjtemény is van, amelybe Conradi halála után Zimányi Lajos gyűjtötte össze az elszórt lapokon kallódó műveket. A gyűjteményt — tudjuk — kiadásra szánták, a kéziraton rajta a cenzori jóváhagyás. Semmit sem tudunk arról, hogy végül is miért nem került nyomdába.

Conradi költői munkásságát s a piarista irodalmi életben betöltött szerepét röviden bemutatta *A latin nyelvű epigramma tizennyolcadik századbeli piaristák költői gyakorlatában* című tanulmány. Az előtte járt nemzedékek latin nyelvű költészetétől Conradiét a személyesség, sokszor a friss líraiság különbözteti meg, s ez magyarázza költői öntudatát, mely érdekes módon nem a múlttal, hanem a jövőt képviselő fiatalok csoportjával szemben fogalmazódik meg — abban a költeményben, amelynek elemző bemutatására most vállalkoztunk.

Ez a költemény szintén kéziratban maradt ránk. Zimányi gyűjteményében nem szerepel: vagy személyes vonatkozása miatt, vagy mert elkerülte Zimányi figyelmét (könnyen elgondolható, hogy valamikor nem Conradi iratai közt volt elhelyezve, hanem a címzett Valero

¹ Úgy van: csak verseket írtam, nem költeményeket. Mert vénember léte ki szállna versenyre Pindaros költeményeivel? Ő repül, a lant meg a hárfa az égig emeli, nekem alig két hang a nádspomból. A lelke nem ősz, de az ősz haj már a sir közelségének jele. A Múza a zöld babért szereti, a nem-borostás arcot, a jó gyomrot, fut a kiaszott arc, az ősz fej elől. Van azért ihlete és talán Múzsája is az őszhajúaknak; de érett, súlyos, tiszta fényű, az istenekkel barátkozó. Hallgass, kevély Múza, pihenj, te kevély a sírba, nem az isteneknek kell most énekelni (az olimpusziaknak), hanem a népnek. Azok, akik Apolló-istent félték, azt dicsérik, amit nem értenek, Delphosban égetik tömjénüket. Mi haszna abból a Te szellemednek, hogy most azt mondd, verseimre vágysz? Nemde, fteletet akarsz mondani rólam, költő-dicsőségemről? Nem az élőknek írok én. Biztosabb helyen vannak írásaim a fiókba gyűjtve, talán elolvassa majd őket valaki, aki túléli híremet, és nem lesz Norbertnek irigye.

Jakab levelezésében). Külön lapra van írva: N. V. S. (Norbertus Valerinno Salutem — ?) felirattal. A félbehajtott lapon négy költeményt találunk, mind a négyet ugyanegy alkalom termette. Conradi levelet kaphatott rend- s poétatársától, amelyben az verseket kért tőle. A kérés fogalmazásából — talán nem is egészen indokoltan — Conradi ellenséges indulatot s valami fensőbbiséget érezhetett ki. Mindenesetre elzárkózik a teljesítése elől.

Az elemzésre kiválasztott költemény az első a négy közül. A következő kettőt azonos tintával egy-két napon belül írhatta költőnk. Keletkezésük körülményeiről, Conradi lelki-állapotáról szépen vall a harmadik epigramma:

„Tertia, quarta dies cecidit, carmen tamen haeret
Non volat, abscondi vult, cavet ire foras.
Odit nasutam turbam, criticamque phalangem
Quae stimulis Musas urget in interitum.
Quid tibi cras scribam, tentabo oracula Delphi
Est tripus in lecto, somnus Apollo mihi est.
Interea vide, tibi Morpheu sacro papaver,
Caligant oculi, Tu Valerinne, vale.”²

A negyedik vers később íródott, más tintával, tollal, a verso-n, fordított tükörrel. Úgy látszik, Conradi nem küldte el azon frissiben a disztichonokat, talán egyikkel sem volt megelégedve, túlságosan ridegnek érezhette őket, s nem akart velük fájdalmat okozni. A negyedik költeményben arról számol be, hogy utóbb, költőzködés közben akadtt kezébe a kéziratlap: „Inveni, quod Te spectat Amice — lege!” A kérdés személyes fele azóta rendeződhetett, elvi vonatkozásai változatlanul aktuálisak maradhattak.

Hogy Conradi verse Valero Jakabhoz szól, arra a címzés kétes rövidítésén túl (N. V. S.) a lapon szereplő többi költeményből, illetőleg az utolsóhoz írt prózai záradékból lehet következtetni. A főntebb idézett harmadik vers utolsó sora néven nevezi: Tu Valerinne vale. A negyedik záradéka prózában fordul hozzá: „Intellige . . . hoc fragmentum die 2 Septem. 1778, quod puto ad Te pertinere ex Valerine. Serva et mei recordare Glosi vale.” Valero Jakab (1725—1798) pesti selyemgyáros fia, gazdag spanyol apja révén is a nemzetközi látókörrrel rendelkező piaristák közé tartozott. Dományi Márk szerint: „vir suavis et non leviter versatus in litteris” (*Series chronica Superiorum* — 39). A Festetich, Grassalkovich és Batthyány családoknál volt nevelő, Szencen és Tatán jelentős szerepe volt a reális irányú oktatás megszervezésében. Őt élő nyelven beszélt, nagy könyvtára volt, s a szellemi tábor szervezők fajtájába tartozott. „Aequus ingeniorum aestimator”: írja róla Hannulik (*Lyriconum libri duo*, M. Karolini, 1780. 160. — id. Csaplár: *Révai Miklós élete*. I. 120).

A negyedik költemény prózai záradékában figyelmet érdemel Glosius neve. Conradi távozóban Valeróra bizza barátját. Glosius Sámuelről Horányi ír bővebben (Mem. Hung. II. 31). Nógrád megyei eredetű orvos, Bécsben tanult, szerzett doktori címet, Pesten praktizál. Számunkra azért jelentős, mert Bessenyei, Ányos, Rác Sámuel és Horányi neve mellett az ő aláírása szerepel (*Dr. Glosius m. p.*) a Hazafiúi Magyar Társaság Törvényeinek tervezetén, mely a páter paulinusok könyvesházában alakuló akadémia-félének alapszabályzata volt, vagy legalább hivatva volt rá, hogy az legyen. (A kezdeményezés történetére vonatkozóan lásd: Csaplár B.: *A Horányi Etek tervezte „Hazafiúi Magyar Társaság”*. Bp. 1899.) Ebből az utalásból valószínű hogy Conradi is a pálosok könyvtárában össze-összegyűlő hazafiak társaságába tartozott.

A költemény — hogy végre visszatérjünk hozzá — disztichonokban íródott, a lírai epigramma janusi családjából való. A Sic est kezdet jellegzetesen intim hangütés: a verset odakapcsolja Valero leveléhez, amelyet nem ismerünk. Együttal a bölintő beleegyezés, a lassú, tündő meditáció alapmagatartását jelzi, amit aztán a következő szavak spondeusai és recsegő nehézsége csak nyomatékoznak: conscripsi versus — non carmina. A versus az antikvitásban inkább verssort jelent. A „versus non carmina” tehát: csak verssorokat írtam (irkáltam össze?), nem ép, egész műveket. De nem érezhetjük-e a versus és a carmina ellentétébe a vers és a költemény hangulati, méltóságbeli különbségét? A carmin valójában odát jelent. PPB. „vers, bűbáj, igézet” szavakkal adja vissza. A versus kopott, szürke szó. Conradi szerényen vállalja. Nem akar ő Pindarossal (az ódaköltővel) mérkőzni öregember létére. (Vetulus: PPB. Régitske, Aggotska; vetulus equus: vén-ló.)

² Elmúlt a harmadik, a negyedik nap, de a versem nálam ragadt, nem kel szárnyra, rejtőzködik, fél kilépni a nyilvánosság elé. Gyűlöli az orrfintorgató tömeget és a kritikus sereget, amelyik ösztönzéseivel a Múzsákat pusztulásba kergeti. Hogy mit írjak neked holnap, arra nézve megpróbálom útmutatást kérni a delphosi orakuluntól. Áldozati asztalom az ágy, Apollón az álom. Közben, lásd, Morpheus neked áldozom a mátkőzettel. Elködösül a szemem, Valero, Isten áldjon!

A versus — carmen ellentétet a következő disztichon tovább bontja. A carmen „igézetét” egy csupa daktilus hexameter idézi föl, amelynek a két pásztori metszet s a folyékony mássalhangzók különös zeneiséget adnak: „Ille voliat, cytharaque lyraque per aethera fertur”. A carmenhez, illetőleg az ódaköltő Pindaroszhoz két hangszer képe társul: a hárfáé meg a lanté (PPB.). Mindkettő többhúrú, az istenek birodalmát idéző hangszer. A mondatot két friss és előkelő állítmány lendíti előre: a voliat s az ad aethera fertur.

A Conradi-féle versus világát most a disztichon második, szakadékos ritmusú verssora képviseli. Spoudeus itt sem nehezíti már a ritmikát, de a pentameter járása maga megtört, s a két felsőrt a vix és vox játékos-keserűen összecsendítő spiránsai kezdik, mintegy öregeken köhentve. A hárfával és a lanttal itt Pán hangszere, a nádsíp áll szemben, s a lendületes állítmány helyén a vix sonat szerénykedik.

A következő két disztichon magára a költőre irányítja az olvasó figyelmét. A költő szellemét most is fiatalnak érzi: ősz haja nem-ősz lelkiületet rejt. De az életidőt nem a lélek, hanem a test öregedése méri: est canities spes proxima jam tumuli. S a Múza is a fiatalokhoz hajol szívesebben. Ismét ellentétek torlódnak egymás ellen: zöld babér, nem-borostás arc, ép gyomor (!) — s ősztővér (PPB.) arc, ősz haj; ez elől bizony fut a Múza! A sorok olvasásakor feltűnik a vers biztos kezelése. Ezt a költőt nem a forma kényszeríti rokonértelmű kifejezések egymás mellé sorakoztatására, jelzők kimondására, szórendi ügyeskedésre. De ő sem tesz erőszakot a versen. Egymáshoz szoktak: mint a nemes vonalú ruha (Babits „hosszú-redőzetű tógá”-ja!) s egyszerű de előkelő gazdája. A sor- és a mondatathárók már nem esnek egybe. Szabadon lélegzik a vers, s halad az öregek lassú, tűnődő, meg-megálló járásával.

Az ötödik disztichon fordulatot hoz. Biztos szerkezettel, mely a hexameter sormetszet-előző és sorvégi két szava közé (canis . . . capillis) beékeli a vigor-t meg a Musa-t, s a Musa-n megint elmeditál, a pentameter megtört ritmusában négy hátravetett értelmező jelzővel. „Érett, súlyos, tiszta, istenek-barátja” — a magyar megfelelők megint a PPB.-ből. „Musa superba” az, aki az őszhajú költőt is kedveli. De Conradi ennek a Múzsának ihletését már korszerűtlennek érzi. Megint a metszet-előző és a sorvéget alkotó szó „ritmel” egymásra a kettős csitításban: tace . . . quiesce. S a superba is megismétlődik. Atán az új nemzedék hitvallását fogalmazza meg kettős pörölycsapással a pentameter: „Non cantanda *Diis* (ti. az olympusiaknak) carmina, sed *populo*.”

A következő párvers „hi”-jét magára, a hozzá hasonló, régi vágású poétára érti, magukról mondatja el ellenfeleivel Conradi. „Qui timuere Deum Loxilogum” — akik Apollót tisztelték. Itt mintha egy kissé megzavarodnék a vers. Talán nemcsak mi, a mitológiához kevésbé szokott olvasók tévedünk el benne. Hisz a mitológiai apparátus nem nehézkes. Inkább a gondolatváltás az, a mondanivaló válik túlságosan is sokrétűvé. Conradi Múzsájának el kell hallgatnia, mert az a közfelfogás, hogy az Apollót tisztelő, isteneknek éneklő költők „quod non capiunt, laudant” maguk sem értik, amit dicsérnek. Ízlésüket nem tudja követni a nép, s jöhiszeműségüket is kétségbe vonja a közvélemény.

A három záró disztichon kilép a magányos meditáció tónusából, s közvetlenül a címzett-hez fordul. Az élőbeszéd fesztelenségével s egy komor, magányos, fegyelmezett szellem biztosságával. A vers és a mondatok természetes hangsúlyai egybevágnak. El-elfulladás lélegzettel éveken át érelet állásfoglalást mond ki a költemény. Az a költő, akit az istenek-barátja, Múza ihletett, az utókorra appellál, s fiókjaira bizza alkotásait.

Conradi verse nemcsak irodalomtörténeti kuriózum, hanem ma is meggyőző műalkotás. Az iskolás latin költészet tanult biztonsága szerencsésen párosul benne az ihlettel, az élmény friss líraiságával. Megfigyelhetjük ezt verselésében. Conradi tanáros biztossággal kezeli a verset, de nem mutatványos vagy unalmas. A hexameter súlyos pontjain: sorvégen, sormetszet előtt, s a pentameter csattanóin fontos szavakat helyez el, de versmondatait változatosan szerkeszti. Ezt a fajta versmondát-építő technikát más és más hangszerelésben egy nemzedék múlva Fazekas és Vörösmarty hexameteraiban, illetőleg disztichonaiban látjuk majd magyarul viszont, tehát a legjobbaknál.

Nyelvi megoldásai többnyire egyszerűek, célbatalálók. Legfőbb stílus eszköze az ellentétek alkalmazása. Ezt is a rokokótól tanulta, de ezzel is csinján bánik, sehol sem öncéltan, hivalkodón.

S a képek, jelzők ellentétei művészién összevágnak a mondanivaló belső ellentéteivel. A költő és a másik költőtípust képviselő költőtársak, a költő és levelezőpartnere: mind belső ellentétet jelentenek, s ezek nem mesterkéltén öltöznek ellentétes formai elemekbe.

De a mondanivalón, a vers hangulatán egy még mélyebb ellentét is végighúzódik. Az ősz haj s a nem-ősz lélek, a lemondás és a mégis fiatal alkotókedv, a bánat és az öregek, dörmögő mosoly ellentéte. Ez állítja a Loxilogus Apollo mellé az abdomen opimum-ot, s ez föllebbez a sírtól meg az ítéletre szálló albaráttól az utókorhoz. Hisszük, hogy nem haszontalanul.

NORBERT CONRADI: SIC EST, CONSCRIPSI VERSUS

Cette analyse se rattache à l'étude intitulée „L'épigramme de langue latine dans la pratique poétique des piaristes du XVIIIe siècle”. C'est là que l'auteur parle plus en détail de la vie de Norbert Conradi, auteur de l'épigramme qu'il soumet ici à une analyse détaillée. Dans son analyse, il éclaire les circonstances de la naissance du poème qui a été conservé sous forme manuscrite, et il en détermine le but et les rapports personnels. Puis, il analyse, vers par vers, le texte du poème, ses éléments verbaux et rythmiques et ses images. Le principal moyen poétique de l'épigramme est la riche dialectique des contrastes multiples. C'est l'équilibre des contrastes qui caractérise l'attitude poétique aussi de Conradi: les cheveux gris et l'âme jeune, le poète ami des dieux et le vieillard grognon, voilà les expressions qu'il emploie, avec une certaine ironie envers soi-même et avec un enthousiasme souriant.

Pór Péter

FALUDI FERENC ÉS A FORGANDÓ SZERENCSE STÍLUSTÖRTÉNETI HELYE

Faludi Ferenc: Forgandó szerencse

Fortuna szekerén okosan ülj
Úgy forgasd tengelét, hogy ki ne dülj.
Ha szépen vezetett,
Ha miben kedvezett,
Ha miben kedvezett, meg ne örülj,
Fortuna szekerén okosan ülj —
Fortuna szekerén okosan ülj.

Jó kedve s kereke egyaránt jár,
Forgandó, változó, ma kinccsel vár,
Holnap lenyomorit,
És megint boldogít,
És megint boldogít, elhigyjed bár,
Jó kedve s kereke egyaránt jár —
Jó kedve s kereke egyaránt jár.

Érdemre nem tekint, szemtelen, vak,
Kire ma vont-aranyt, holnap szűrt rak,
Tudják, kik táborát
Lakták és udvarát,
Lakták és udvarát, sok nagy urak,
Érdemre nem tekint, szemtelen, vak,
Érdemre nem tekint, szemtelen, vak.

Hol édes jó anyád, hol mostohád,
Dolgáru senkinek számot nem ád.
Meböcsül, megaláz,
Magasztal, legyaláz,
Magasztal, legyaláz, bút hoz reád,
Hol édes jó anyád, hol mostohád,
Hol édes jó anyád, hol mostohád!

1.

Valamelyest még önnön címére is rácsafolva, a *Forgandó szerencse* kevésbé szenvedte meg az irodalmi alkotások kiszámíthatatlan fátumát: majd két százada immár, hogy a költemény minden számottevő antológiában szerepel, s egy-egy sorát vagy képét mai napig